

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม่น้ำโขง มีต้นกำเนิดจากบริเวณที่ราบสูงทิเบต แถบเทือกเขาตังกูลา (Tanggula) มณฑลชิงไห่ (Qinghai) ประเทศจีน ไหลผ่านมณฑลยูนนานและออกจากประเทศจีนที่เมืองเชียงรุ่ง (Cheingrong) เป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศจีนกับประเทศพม่า เป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศพม่ากับประเทศลาว รวมทั้งเป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว โดยแบ่งเป็น 2 ช่วงตอน คือ ช่วงตอนบนกั้นพรมแดนระหว่างพื้นที่จังหวัดเชียงรายของประเทศไทยกับพื้นที่แขวงบ่อแก้วของประเทศไทย แล้วไหลเข้าประเทศลาวที่เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว กลับมาไหลออกจากประเทศลาวอีกที่เมืองसानะคาม กำแพงนครเวียงจันทน์ และเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาวในช่วงตอนล่าง ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างพื้นที่ 6 จังหวัดของประเทศไทยได้แก่ จังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดอุบลราชธานี กับพื้นที่ของประเทศลาวได้แก่ กำแพงนครเวียงจันทน์ แขวงบอลิคำไซ แขวงคำม่วน แขวงสะหวันนะเขต แขวงสาละวัน และแขวงจำปาสัก จากนั้นไหลเข้าไปในประเทศลาวอีกตอนหนึ่งที่เมืองปากเซ แขวงจำปาสักแล้วไหลออกจากประเทศลาวที่เมืองโขง แขวงจำปาสัก เข้าสู่ประเทศกัมพูชา ที่จังหวัด สตึงตรง (Stung treng) ไหลออกจากประเทศกัมพูชาที่จังหวัดพนมเปญ (Phanom Phen) เข้าสู่ประเทศเวียดนามและแยกออกเป็นหลายสาย บริเวณที่เรียกว่า ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ก่อนที่จะไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ มีความยาวตลอดสายรวมทั้งสิ้นประมาณ 4,880 กิโลเมตร (จเร ศิล, 2537)

แม่น้ำโขงจึงเป็นแม่น้ำที่สำคัญสายหนึ่งในภูมิภาคอุษาคเนย์ ที่มีความสำคัญแก่ผู้คนที่อาศัยอยู่ในสองฝั่งของแม่น้ำโขงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่ในเขตชายฝั่งแม่น้ำโขงที่กั้นในเขตแดนระหว่างไทย - ลาว ประมาณ 955 กิโลเมตร ที่ส่งผลทำให้พื้นที่ทั้งสองฝั่งเป็นพื้นที่พรมแดนหรือพื้นที่ชายแดน ซึ่งพื้นที่ชายแดนคือจุดกำเนิดของความเป็นชาติและประเทศ เป็นจุดเริ่มต้นพร้อมๆ กับจุดสิ้นสุดของประวัติศาสตร์สมัยใหม่ และขอบเขตความเป็นอธิปไตย เป็นเส้นแบ่งที่ผนวกเอา “ความเหมือนกัน” ของคนในชาติภายในพรมแดนเดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน และแยก “ความต่างกัน” ของคนนอกพรมแดนออกไป (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2545) วิธีการดำรงชีวิตและวิถีทางสังคม การเมืองการปกครองและศิลปวัฒนธรรมในแถบลุ่มน้ำโขงทั้งสองฝั่งจึงมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างผสมกลมกลืนกันไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (นิยม วงศ์พงษ์คำ, 2545)

ศิลปวัฒนธรรมในแถบลุ่มน้ำโขงทั้ง 2 ฝั่งถือเป็นงานศิลปะที่มีความโดดเด่น และมีอัตลักษณ์และสุนทรียภาพของตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่แตกต่าง ย่อมแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทั้งทางอัตลักษณ์และสุนทรียภาพที่ต่างกัน เนื่องจากชุมชนแต่ละแห่งแต่ละพื้นที่

ข้อมูสร้างสรรค้งานศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทั้งความงามและประโยชน์ใช้สอยที่ต่างกัน อีกทั้งความแตกต่างทั้งทางด้านความเชื่อ ค่านิยม รวมถึงระบอบการเมืองการปกครองที่แตกต่างกันทำให้เกิดงานศิลปวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายตามวิถีที่ชุมชนนั้นดำรงอยู่โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศไทย และสปป.ลาว ที่เป็นดินแดนที่มีทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความหลากหลายทางด้านศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม ข้อมูทำให้เกิดงานศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะงานศิลปกรรมที่มีความหลากหลายทั้งทางด้านอัตลักษณ์และสุนทรียภาพ แต่หากปัจจุบันยังขาดการบันทึกศึกษาอย่างเป็นระบบขาดการนำองค์ความรู้เผยแพร่สู่สาธารณชนอย่างถูกต้องและกว้างขวาง(เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี,2550) โดยเฉพาะงานหัตถกรรมในแถบลุ่มน้ำโขงก็ที่เป็นงานศิลปกรรมอย่างหนึ่ง ที่มีความโดดเด่นมีอัตลักษณ์และสุนทรียภาพ มีวิธีการดำรงอยู่คู่สองฝากฝั่งแม่น้ำโขงมาช้านาน แต่ยังขาดการศึกษาอย่างเป็นระบบและขาดการนำองค์ความรู้เผยแพร่สู่สาธารณชนอย่างถูกต้องและกว้างขวาง ซึ่งส่งผลต่อความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษา และการอนุรักษ์หัตถกรรมในแถบลุ่มน้ำโขงอย่างจริงจัง สามารถสร้างประโยชน์และคุณค่าทั้งในทางศิลปะหรือสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว หรือการศึกษา ได้อย่างแท้จริง

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาอัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพของงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขงเพื่อให้เห็นถึงประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญาในการสร้างและอัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพของงานหัตถกรรมในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านศิลปกรรมอย่างเป็นระบบทั้งในรูปแบบเอกสารหนังสือ สิ่งพิมพ์ วิดิทัศน์ เว็บไซต์เพื่อนำเผยแพร่สู่สาธารณชนและเป็นแนวทางในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขง
- 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขง
- 3) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขง

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้คือพื้นที่ที่ติดกับลุ่มน้ำโขง ในเขตภาคเหนือประเทศไทยคือ อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และพื้นที่ที่ติดกับลุ่มน้ำโขง ในเขตภาคเหนือประเทศ สปป.ลาวคือ แขวงบ่อแก้ว

3.2 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้คือประชาชนทุกคนที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนลุ่มน้ำโขงทั้งในประเทศไทยและประเทศสปป.ลาวสำหรับกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยได้กำหนดไว้ดังนี้

1. กลุ่มผู้รู้ (Key Informant)

- 1.1 ผู้นำภาครัฐ
- 1.2 ผู้นำภาคเอกชน
- 1.3 ผู้นำภาคประชาชน
- ประชาชนชาวบ้าน

2. กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant)

- 2.1 ครูช่าง
- 2.2 ครูท้องถิ่น
- 2.3 นักวิชาการทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม
- 2.4 นักประวัติศาสตร์
- 2.5 นักโบราณคดี
- 2.6 นักมานุษยวิทยาและนักสังคมศาสตร์

3. กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (General Informant)

- 3.1 ชาวบ้าน
- 3.2 นักท่องเที่ยว

3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วยการศึกษาในเรื่องประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขง และอัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขง ในระยะที่ 1 ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงเขตอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย และแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว

3.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยในระยะที่ 1 จำนวน 1 ปี

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

- 1) แบบสำรวจ (Observation) เพื่อใช้ในการสำรวจงานหัตถกรรมไม้ไผ่ลุ่มน้ำโขง
- 2) แบบสัมภาษณ์ (Interview) มี 2 แบบคือ

2.1 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview)

ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์ เกี่ยวกับ ชื่อ นามสกุล เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ ที่อยู่ เป็นต้น

ตอนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับประวัติและภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพงานหัตถกรรมลุ่มน้ำโขง

2.2 แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)

3) **แบบสังเกต (Observation)** มี 2 แบบคือแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant Observation) เพื่อใช้สังเกตกลุ่มเป้าหมายในลุ่มน้ำโขง ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตสภาพทั่วไปภายในชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม

4) **แบบสนทนากลุ่ม (Focused Group Guideline)** ใช้กับกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเกี่ยวกับประวัติและภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพงานหัตถกรรมไม้ไผ่ลุ่มน้ำโขง

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยยึดหลักข้อมูลที่มีลักษณะสอดคล้องกับความมุ่งหมายของการวิจัย สามารถตอบคำถามของการวิจัยได้ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งมีวิธีการเก็บข้อมูลดังต่อไปนี้

1) **การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร** เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติภูมิปัญญา อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพที่เกี่ยวข้องของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ตลอดถึงความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม แนวคิดและทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และวัฒนธรรม อีกทั้งเนื้อหาเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยค้นคว้าเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ จากหน่วยราชการ สถาบันการศึกษา เอกชน ประเภทหนังสือ ตำรา รายงานการประชุม งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ภาคนิพนธ์ การศึกษาค้นคว้าอิสระ อินเทอร์เน็ต และวีดิทัศน์

2) **การเก็บข้อมูลจากภาคสนาม** เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย โดยวิธีการสำรวจจากแบบสำรวจ การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (Structured Interview) และไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) แบบสังเกต (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม แบบสนทนากลุ่ม (Focused Group Guideline) โดยผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 ใช้แบบสำรวจ เพื่อสำรวจแหล่งดนตรีทั้งในประเทศไทยและสปป.ลาว

2.2 ใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างกับกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติการ และผู้เกี่ยวข้องที่ประกอบด้วย ประชาชนทั่วไป นักท่องเที่ยว นักวิชาการ นักบริหาร ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติ ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพ ตามกรอบแนวคิดการวิจัย

2.3 ใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง เพื่อใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ที่มีประเด็นคำถามเกี่ยวกับพัฒนาการและปฏิสัมพันธ์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมไม้ไผ่

2.4 ใช้เทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและมีส่วนร่วม ใช้สังเกตกลุ่มประชาชน โดยเข้าไปสังเกตสภาพทั่วไปภายในชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และ

เหตุการณ์ทั่วไปของชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมและขั้นตอนต่างๆ

2.5 ใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มกับกลุ่มคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หัวหน้ากลุ่ม นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งละประมาณ ไม่เกิน 10 คน เพื่อปรึกษาหารือประเด็นเกี่ยวกับประวัตินโยบาย อุตสาหกรรมและสุนทรียภาพในงานหัตถกรรมไม้ไผ่ลุ่มน้ำโจง

3) การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการจัดกระทำข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการนำข้อมูลที่ได้อาจจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลจากภาคสนามมาจัดกระทำดังต่อไปนี้

3.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่างๆ มาศึกษาอย่างละเอียด พร้อมจัดระบบหมวดหมู่ ตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้

3.2 นำข้อมูลจากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้จากแบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งได้จัดบันทึกไว้และในแถบบันทึกเสียง มาแยกประเภท จัดหมวดหมู่และสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัย

3.3 นำข้อมูลทั้งที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่รวบรวมได้จากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มมาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ของ Denzin (1970) คือ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน

4) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีตรวจสอบคือการสอบแหล่งของข้อมูล แหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบได้แก่ แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่ และแหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ เป็นต้น

5) การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้อาจจากการเก็บรวบรวมจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ตามแนวคิดของสูกางค์ จันทวานิช (2546) ดังนี้

5.1 การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือ วิธีตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น

5.2 การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) คือการจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ๆ (Typologies) ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป โดยการใช้วัฒนธรรมเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ รวมทั้งแนวคิดและทฤษฎี ในการวิเคราะห์ข้อมูล

6) การนำเสนอข้อมูล

ในการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาวิจัยตามความมุ่งหมายของการวิจัย ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) พร้อมแสดงตาราง ภาพถ่าย ภาพลายเส้น (Sketch)

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

หัตถกรรม หมายถึง งานหัตถกรรมไม้ไผ่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ หรือกระบวนการผลิตที่ใช้แรงงานฝีมือเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ ในเขตลุ่มน้ำโขงพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ ประเทศไทย และเขตแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว

ภูมิปัญญา หมายถึง ประสบการณ์การหรือทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลในเรื่องหัตถกรรมไม้ไผ่ที่มีอยู่ในเขตลุ่มน้ำโขงพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ ประเทศไทย และเขตแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว

อัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพ หมายถึง ความซาบซึ้งในคุณค่าของความงาม และคุณค่าของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในเขตลุ่มน้ำโขงพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ ประเทศไทย และเขตแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- 6.1 เผยแพร่รายงานวิจัยแก่หน่วยงานแนะ องค์กร และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง
- 6.2 นำเสนอผลงานวิจัยในการประชุมสัมมนา ระดับชาติและนานาชาติ
- 6.3 ตีพิมพ์ผลงานวิจัยในวารสารระดับชาติและนานาชาติ
- 6.4 สร้างเว็บไซต์(Website)เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัย